

בענין הסבת נחלה

א. הסבת נחלה וחלוקת א"י

1. במדבר פרק לו, א-יג

(א) ויקרבו ראשי האבות למשפחת בני גלעד בן מכיר בן מנשה ממשפחת בני יוסף וידברו לפני משה ולפני הנשאים ראשי אבות לבני ישראל: (ב) ויאמרו את אדני צנה יקנוק לתת את הארץ בנחלה בגורל לבני ישראל ואדני צנה ביקנוק לתת את נחלת צלפחד אחינו לבנתיו: (ג) והיו לאחד מבני שבטי בני ישראל לנשים ונגרעה נחלתן מנחלת אבותינו ונוסף על נחלת המטה אשר תהיינה להם ומגורל נחלתנו יגרע: (ד) ואם יהיה היכל לבני ישראל ונוספה נחלתן על נחלת המטה אשר תהיינה להם ומנחלת מטה אבותינו יגרע נחלתן: (ה) ויצו משה את בני ישראל על פי יקנוק לאמר בן מטה בני יוסף דברים: (ו) זה הדבר אשר צנה יקנוק לבנות צלפחד לאמר לטוב בעינייכם תהיינה לנשים אף למשפחת מטה אביהם תהיינה לנשים: (ז) ולא תסב נחלה לבני ישראל ממטה אל מטה כי איש בנחלת מטה אבותיו ידבקו בני ישראל: (ח) וכל בת ירשת נחלה ממטות בני ישראל לאחד ממשפחת מטה אביה תהיה לאשה למען יירשו בני ישראל איש נחלת אבותיו: (ט) ולא תסב נחלה ממטה למטה אחר כי איש בנחלתו ידבקו מטות בני ישראל: (י) פאשר צנה יקנוק את משה בן עשו בנות צלפחד: (יא) ותהיינה מחלה תרצה ויגלה ומלכה ונעה בנות צלפחד לבני דייהן לנשים: (יב) ממשפחת בני מנשה בן יוסף היו לנשים ותהי נחלתן על מטה משפחת אביהן: (יג) אלה המצות והמשפטים אשר צנה יקנוק ביד משה אל בני ישראל בערבת מואב על ירדן ירחו:

2. רמב"ן במדבר פרק לו

(ז) ולא תסב נחלה לבני ישראל ממטה אל מטה - לא חשש הכתוב אלא לתקן העת ההיא, כי אם היו בישראל נשים נשואות לשבט אחר, והן יורשות נחלה היום, או שתירשנה מיום זה ואילך שימות אביהן או אחיהן בלא בנים, על כרחנו תסוב נחלתן ממטה אל מטה, ומי יוכל לתקן בזמן את אשר עתו. כי לא רצתה התורה לצוות שלא יירשו אותן הבן והבעל, שלא ראתה לעקור משפט הירושה. וכן לא יחוש הכתוב למקרים העתידיים לבא, כי הבנות שאינן יורשות נחלה יכולות להנשא לכל השבטים, ואפשר שתהיינה יורשות נחלה בזמן הבא כי ימותו אחיהן בחיי האב ותעבור נחלת אביהן או קרוביהן להן: ועל דעת רבותינו (בבא בתרא ק"א) שדרשו דבר זה לא יהא נוהג אלא בדור זה בלבד, יתכן שלא היו בכל הדור ההוא הבא בארץ בנות יורשות נחלה זולתי בנות צלפחד, כי על כן לא דברו. וצוה הכתוב, שאם ימות אדם מן היום ההוא עד שתחלק הארץ לשבטיהם ותהיה בתו יורשת אותו, לא תנשא לשבט אחר שלא יבא האיש ההוא בעת חלוק הארץ לקחת לו נחלה בתוך מטה אחר, כי הקפדה להם תהיה יותר גדולה בעת החלוק שלא יתערבו השבטים זה עם זה בנחלה, כי אחרי כן כבר נודעה נחלתן ולא יקפידו כל כך, ובעבור שלא נודע זמן החלוק הזהיר בכל הדור. והשם אשר בידו נפש כל חי אין לו לחוש מכאן ואילך:

ונכון הוא על דרך הפשט, שאין "ולא תסוב נחלה" טעם, כדי שלא תסוב הנחלה, אבל הן שתי מצוות צוה בירשות נחלה, שלא תנשאנה רק למטה אביהן, וצוה בנשואות כבר ואשר תבא אליהן נחלה אחרי היותן לאיש שלא תסוב הנחלה ממטה למטה אחר, אבל יירשו אותן אחיהן וקרוביהן לא בניהן ולא בעליהן. והזהיר מתחלה בבנות צלפחד, ואחרי כן בכל בת יורשת נחלה. ואמר בכל ישראל שלא תסוב נחלה ממטה אל מטה, שאף הנשואות, או המוזהרות אם יעברו על המצוה, יירשו אותן אנשי המטה, שיהיו דבוקים וקשורים בנחלת מטה אבותם לא תפרד נחלתם מהם והם לא יפרדו מנחלת אבותם. ולא נהג כל זה רק בדור הנוחל את הארץ בעת החלוקה. והנה נתן להם עצה בפניות אשר שאלו, ותקן גם בנשואות:

3. העמק דבר במדבר פרק לו פסוק ז

(ז) ידבקו בני ישראל. לא נחלה שבחוץ לארץ שאין האדם מדובק לנחלתו אלא קרוב לה, אבל בארץ ישראל איש בנחלת אבותיו ידבקו בני ישראל, כי כך עלה במחשבה וימודד ארץ להיות נחלה זו לאותו האיש וזרעו:

4. ספורנו במדבר פרק לו פסוק יב

ותהי נחלתן על מטה משפחת אביהן. ובכן לא היתה שום הסבת נחלה אפילו ממשפחה למשפחה:

5. מדרש תנחומא (ורשא) פרשת בהר סימן א

אמר להם הקדוש ברוך הוא לישראל כשם שמכרתי את עמי וקרבתים שנאמר (ירמיה ג) שובו בנים שובבים נאם ה' כי אנכי בעלתי בכס וכן הוא אומר (ישעיה נב) כי כה אמר ה' חנם נמכרתם ולא בכסף תגאלו, כך אתם לא תמכרו את הארץ לחלוטין שנאמר והארץ לא תמכר לצמיתות, חביבה עלי ארץ ישראל שקדשתי אותה מכל הארצות שבעולם תדע לך כשהיתה ארץ ישראל מתחלקת לשבטים לא היתה נחלה עוברת משבט לשבט אלא נחלת כל שבט ושבט בפני עצמו, תדע לך וראה כמה דינין דנו בנות צלפחד שלא תתעבר נחלתן משבט לשבט אחר והודה הקדוש ברוך הוא לדבריהן שנאמר (במדבר כז) כן בנות צלפחד דוברות שלא תסוב נחלה ממטה למטה אחר לפיכך אם נמצא לו גואל יפה גואלה, ואם לאו מי שלקחה שוהה לפניו עד היובל ויוצא שנאמר ויצא מעמך הוא ובניו עמו ושב אל משפחתו

6. יד רמ"ה מסכת בבא בתרא דף קכ עמוד א
ש"מ שגזרה זו שנגזרה שלא יבואו שבטים זה בזה לא נגזרה אלא לאותו הדור. מה טעם כדי שיזכה כל שבט בחלקו שהבטיחו המקום לתת לו ואח"כ אם רצו לבוא זה בזה ולהסב נחלה ממטה אל מטה הרשות בידו.

7. רש"י במדבר פרשת פינחס פרק כו פסוק נד
(נד) לרב תרבה נחלתו - לשבט שהיה מרובה באוכלוסין נתנו חלק רב, ואף על פי שלא היו החלקים שוים, שהרי הכל לפי רבוי השבט חלקו החלקים, לא עשו אלא ע"י גורל

8. רמב"ן בראשית פרק מח פסוק ו
אבל הענין איננו כלל כמו שאמר הרב, שארץ ישראל לשבטים נתחלקה, שנים עשר חלקים שוים עשו ממנה, ונטל שבט שמעון הממועט שבהם כשבט יהודה שמרובה באוכלוסין, ונטלו אפרים ומנשה כראובן ושמעון בשוה. וכך העלו בגמרא פרק יש נוחלין (שם).

9. שיטה מקובצת מסכת בבא בתרא דף קיז עמוד ב
דע והבן כי ארץ ישראל נתחלקה לשנים עשר שבטים בגורל ואורים ותומים וזו היא כו' השאלה ששאלו לשבטים אתפלוג או לקרפף גברי איתפלג על חלוקת גורל שאלו ולא על דבר אחר וקפשיט ליה בין רב למעט בין שבט מרובה לשבט מועט יהיה על פי הגורל אבל למשפחות לא הוזקקו להם לגורל...
עוד תדע כי ארץ ישראל נתחלקה לשבט מרובה כפי רוב אנשיו ולמועט כפי מעוטו כפשוטו של מקראות לרב תרבה נחלתו וגו' איש לפי פקודיו יותן נחלתו. ולא מציינו הזכרה במנין כי אם בשבטים ולא לראשי המשפחות שלא מנו כל משפחה ומשפחה בפני עצמה אלא השבט כולו מנו וכשאמר איש לפי פקודיו משמע שלא אמר אלא על השבט נמצא שהשבט נוטל כפי רבוי אנשיו וכפי מיעוטו...הראב"ד ז"ל:

ב. הסבת נחלה לדורות

10. שופטים פרק יא פסוק א
וַיִּפְתַּח הַגִּלְעָדִי הֵיָה גְבוּר חֵיל וְהוּא בֶן אִשָּׁה זוּנָה וַיּוֹלֵד גִּלְעָד אֶת יַפְתָּח:

11. [רבינו] בחיי במדבר פרק לו פסוק ח
וכל בת יורשת נחלה. שלא היה בן לאביה אחר שינחלו את הארץ, על כן אמר הכתוב פעם שנית: "ולא תסוב נחלה". ומטעם זה היה המנהג בישראל בבת יורשת כשתעבור על זה ותרצה להנשא לשבט אחר שהיו קורין אותה "זונה" והיתה מפסדת נחלת בית אביה, וזהו שכתוב: (שופטים יא, א) "ויפתח הגלעדי היה גבור חיל והוא בן אשה זונה", כי אמו של יפתח היתה בת יורשת נחלה ונשאת לשבט אחר, כי אין הכוונה זונה ממש ח"ו, וכן תרגם יונתן.

12. ביאור על ספר המצוות לרס"ג (הרב פערלא) מנין שישים וחמש הפרשיות פרשה כז
מ"מ משום שאין בעלה ובניה יורשים אותה. משום דאזהרת לאו דלא תסוב נחלה נוהגת גם לדורות עולם. היתה נראית בעיני הכל כאשה זונה אצל בעלה. שאינה כאשתו גמורה. ככל הנשים שלבעליהן ובניהן משפט הירושה. וזהו שכתוב בקרא והוא בן אשה זונה.

13. תלמוד ירושלמי (וילנא) מסכת בבא בתרא פרק ח הלכה א
כתיב (במדבר כז ח) איש כי ימות ובן אין לו והעברתם את נחלתו לבתו. תני ר' ישמעאל שינה הכתוב נחלה זאת מכל נחלות שבתורה שבכולן כתוב ונתתם וכאן כתוב והעברתם. עיבור הדין הוא שתהא הבת יורשת.

14. טור חושן משפט הלכות נחלות סימן רעו
איש כי ימות ובן אין לו והעברתם את נחלתו לבתו מפני שאין לו בן מעבירין את הנחלה לבת

15. ב"ח חושן משפט סימן רעו
ועוד יש לומר דרבינו בא להוציא מחכמי הגוים דאומרים בן ובת שוים כאחת דאינון דרשי ובן אין לו הא אם יש לו שניהן שוין כדאייתא בירושלמי ריש יש נוחלין (ה"א) ודרש לשם רבי ישמעאל שינה הכתוב שבכולן כתיב ונתתם וכאן כתוב והעברתם, עיבור הדין הוא שתהא הבת יורשת. דהשתא דגלי לן קרא דעיבור הדין הוא שתהא יורשת שמעינן דאינה יורשת כלל במקום בן אלא דמפני שאין לו בן הכרח הוא שנעבור על הדין ולהעבירה לבת הא אם יש לו בן אין להעביר על הדין אלא הכל (לבת) [לבן] ופירוש זה בדברי רבינו יראה עיקר:

16. שו"ת הרא"ש כלל פד סימן ג

אביי בא ליתן טעם דנראה דברי המפרש בחזקת יורשי האם. דלישנא דבחזקתן דקאמר רבי עקיבא משמע דיש להעמיד הנכסים באותה חזקה שהיו בה עד היום הזה דהיינו שבט האם ומספיקא דאיכא למימר האם מתה תחלה וזכה בהם הבן להנחילם לקרוביו לא מפיקינן נכסים מחזקתיהו אלא אמרינן הבן מת תחלה ואחר כך האם ואין הבן יורש את אמו בקבר להנחיל לאחים מן האב והעמד הנכסים בחזקתיהו.

17. קובץ הערות סימן כז עיף א

ובשב שמעתתא [ש"ד פכ"ד] כתב לקושטא דמילתא דרובא עדיף מחזקת מרא קמא, אבל מדברי הרא"ש פ"ב דקידושין (מ"ה ע"ב) [סי' ח'] גבי נתקדשה לדעת אביה וניסת שלא מדעתו, מבואר דרובא לא מהני לענין ירושה, להוציא מחזקת השבט, משום דאין הולכין בממון אחר הרוב, ובודאי דחזקת השבט לא עדיפא מחזקת מרא קמא.

18. רמב"ם הלכות נחלות פרק ה

הלכה ו

מי שנפל הבית עליו ועל אשתו ואין ידוע אם האשה מתה תחלה ונמצאו יורשי הבעל יורשין כל נכסיה או הבעל מת תחלה ונמצאו יורשי האשה יורשין כל נכסיה כיצד דינם מעמידין נכסי מלוג בחזקת יורשי האשה והכתובה עיקר והתוספת בחזקת יורשי הבעל וחולקין בנכסי צאן ברזל יורשי האשה נוטלין חציין ויורשי הבעל חציין, אבל אם נפל הבית עליו ועל אמו מעמידין נכסי האם בחזקת יורשי האם שהם יורשין ודאין אבל יורשי הבן ספק הם שאם מת הבן תחלה אין לאחיו מאביו בנכסי אמן כלום כמו שביארנו.

הלכה ז

נפל הבית עליו ועל בן בתו אם האב מת תחלה בן בתו יירשנו ונמצאו הנכסים של יורשי הבן, ואם בן בתו מת תחלה אין הבן יורש את אמו בקבר כמו שביארנו ונמצאו הנכסים של יורשי האב, לפיכך יחלקו יורשי האב עם יורשי בן הבת, וכן אם [נשבה] האב ומת בן בתו במדינה או שנשבה הבן ומת אבי אמו במדינה יחלקו יורשי האב עם יורשי בן הבת.

19. מגיד משנה הלכות נחלות פרק ה הלכה ז

נפל הבית עליו ועל בן בתו וכו'. ברייתא שם (דף קנ"ט): אבל שנשבה ומת בן בתו במדינה ובן בתו שנשבה ומת אבי אמו במדינה יורשי האב ויורשי הבן יחלקו פירוש נכסי האב ורבינו הושה דין נפל לדין נשבו ומתו זה בשבי וזה במדינה ואין ידוע אי זה מת ראשון ופשוט הוא שהם שוין אלא שיש לתמוה היאך פסק רבינו כברייתא זו אחר שפסק כדברי האומר בנפל הבית עליו ועל אמו שהנכסים בחזקת יורשי האם ומשמע דכ"ש הוא בנכסי אבי האם דנכסים בחזקת יורשי אבי האם והיאך יפה כח יורש זה בנכסי אבי אמו יותר מבנכסי אמו וכבר הקשה כן הרשב"א ז"ל בתשובה על דברי רבינו ולא מצא בזה תירוץ והוא ז"ל כתב דמשמע דהך ברייתא אתיא כמאן דאמר בנפל הבית עליו ועל אמו יחלקו ואין הלכה כן ואף על פי שהביאו ממנה ראיה בגמרא לא הביאו לענין דין זה אלא שאין הבן יורש את אמו בקבר להנחיל לאחין מן האב ועם כל זה לא רצה לחלוק על דברי רבינו הלכה למעשה:

20. אבן האזל הלכות נחלות פרק ה הלכה ד

ולכן סובר הרמב"ם דעיקר טעמא דהוחזקה נחלה בחזקת אותו השבט היינו בגדר הסבת נחלה דאף דדין הסבת נחלה לא היה אלא לבאי הארץ כיון דמצינו דאיכא גדר הסבת נחלה גם עתה מדין אין הבן יורש אמו בקבר להנחיל לאחין מן האב, ולמד אביי זה שם בדף קנ"ט מגדר הסבת נחלה, לכן כשנעשה לנו ספק בדין אם ע"פ איזה ספק אנו צריכין להוציא נכסי האם ליורשי האב על ידי ירושת בנה שיירשה להוריש לאחיו מן האב, אם הענין ספק הוא נאמר הוחזקה נחלה בחזקת אותו השבט

21. אבן האזל הלכות נחלות פרק ה הלכה ז

ולפי"ז יש לומר דכיון דעיקר דין דהוחזקה נחלה בחזקת אותו השבט היסוד לזה הוא ממה דחזינן דקפיד קרא בהסבת נחלה, וכיון דעיקר קרא דהסבת נחלה נאמר בנחלת האם כדכתיב וכל בת יורשת נחלה, ולכן גם בדין הוחזקה נחלה באותו השבט לא אמרינן כן אלא ביורשת האם ולא ביורשת האב, ולכן לא אמרינן כן אלא בנפל הבית עליו ועל אמו דהדין הוא ביורשת האם, אבל בנפל הבית עליו ועל בן בתו, והדין הוא בנכסי אבי הבת, לא אמרינן הוחזקה נחלה לקרובי אבי הבת, כיון דבזה ליכא הסבת נחלה, ולכן תניא בברייתא יחלקו.

22. תוספתא מסכת בכורות (צוקרמאנדל) פרק ו

ר' יוחנן בן ברוקה אומר היורש את אשתו בני משפחה נותנין לו מעות ומוציאין מידו שנאמר לא תסוב נחלה ממטה למטה אחר וגומר:

23. ביאור על ספר המצוות לרס"ג (הרב פערלא) מנין שישים וחמש הפרשיות פרשה כז

אבל לאו דלא תסוב נחלה דכתיב באידך קרא דבתרי'. אית לן למימר שנוהג לדורות עולם. והיא אזהרה לצבור וב"ד לדורות שכל בת יורשת נחלה. עליהם להשגיח ולהנהיג שלא תסוב הנחלה לא לבעלה ולא לבניה כשתמות. אלא לקרוביה ממשפחת מטה אביה. וזו היא כוונת רבינו הגאון ז"ל והבה"ג שמנו פרשה זו. וזו היא כוונת רבינו הגאון ז"ל באזהרותיו שם שכתב וכל

בת יורשת כל תהי לשריד. כלומר כל תהי הירושה ליורשיה הבאים אחרי' מצד הבעל כשאר נשים הנשואות לאיש ממטה אביהן. אלא קרוביה ממטה אביה. להם משפט הירושה. אבל להנשא ודאי מותרת לאחד מכל מטות בני ישראל כטוב בעיניה. משום דמצוה הראשונה דכתיב לאחד ממשפחת מטה אביה תהיה לאשה. כתב קרא מיעוט דזה הדבר בצדה. למעט שאינה נוהגת אלא בדור זה של באי הארץ בלבד ולא לדורות:

ג. גדר ושעת האיסור

24. גידולי שמואל מסכת בבא בתרא דף קיב עמוד א
וכי תימא לעבור עליו בלאו ועשה. פירשב"ם דיש בלאו מלקות, לכאורה הוי התראת ספק, דשמא הבעל לא יירש אותה שימות קודם, או תתן מתנה לאחר, או אביה ואמה יתנו מתנה לאחר, או יולידו בנים, וכן בסיבת הבעל אם עובר בלאו, האיך דינא אם סילק עצמו מירושה, למאן דסבר דבר שבממון תנאו קיים אף בדאורייתא, וגירסת תוס' (ע"ב, ד"ה ה"ג), דחד תנא סבר דתרי קראי מיירי אך בסיבת הבעל, ובסיבת הבן לא קפיד קרא כלל, ונמצא דאם התנה הבעל בעת נישואין שלא ירשנה שוב אין כאן איסור, ותו לאו דסיבת הבעל דווקא אם נישאת דירושה, אבל נתאסרה לבד בכסף ושטר, או קידשה בביאה אם אמרינן אירוסין עושה, דאינו יורשה, ליכא לאו דלא תסוב דבעל, אבל סיבת הבן שייך אף זינתה לאיש משבט אחר דיכולה להתעבר ולהסב נחלה ע"י הבן, וא"כ למה לגמ' לומר דלא תסוב בא להוסיף לאו על העשה, הלא בעשה כתוב תהי' לאשה דמשמע על ידי הוי', לכן הוסיף לא תסוב דבן אף בלא הוי' כנ"ל. תו מסתבר אף בקטנה או נערה דנישאת ע"י אביה, הוסיף לא תיסוב בכל אופן דאיכא הסיבה ונמצא דחל האיסור גם על האב, וצ"ע.

25. קובץ שעורים בבא בתרא אות שכה
[דף קיב ע"א] לעבור עליו בלאו, ופירש רשב"ם דנ"מ ללקות עליו, ונראה דגם הבעל עובר בלאו דהסיבת נחלה, דההסיבה באה ע"י הבעל כמו ע"י האשה, והנה אי נימא דבהסיבת הבעל הכתוב מדבר, נראה דעבירת הלאו היא בשעת נישואין ולא בשעת אירוסין, דארוס אינו יורש, ואי נימא בסיבת הבן הכתוב מדבר, אם כן גם בשעת נישואין ליכא איסורא אלא בשעת ביאה, דראויה להתעבר, וצ"ע, אם האיסור בשעת ביאה מיתלי תלי וקאי עד לידת הבן, ואם לא תלד איגלאי מילתא שלא עברו כלל, או דילמא דהביאה עצמה אסורה, כיון דאפשר שילוד מזה בן, ובשיטה בשם תוס' הרא"ש הקשה, דבשעת נישואין דמתרינן לה לא ידיע מאן רית לה בעל או בן עיין שם, ונראה מדבריו דהאיסור מיתלי תלי עד שעת ירושה, והנה נראה נ"מ בין סיבת הבן לסיבת הבעל, אם אינה ראויה להוליד, דמכל מקום סיבת הבעל איכא, וכן להיפוך, אם הבעל סילק עצמו מירושתה, אי נימא דמהני סילוק.

ד. ירושת האם את בנה

26. שיטה מקובצת מסכת בבא בתרא דף קיד עמוד ב
תוס' הרא"ש
מטה התם האשה יורשת בנה. הקשה ריב"ם אם כן נמצא שעל ידי איש נמי מוסבת נחלה כו' ככתוב בתוספות. ור"ם פירש דלא קשה דמה שהקשה ריב"ם אמאי מזהיר טפי לאשה יורשת מלאיש לא קשיא משום דלאשה אזהר טפי שהיא מסבת על ידי שנים על ידי הבעל ועל ידי הבן ועוד דמלתא דשכיח היא שהאשה מתה בחיי בנה דלעיל קרי ליה פורענותא כשהבנים מתים בחיי אביהן אבל האיש אם ימות וירשנו בנו לא שכיח שימות בחיי אמו ותירשנו...תוספי הרא"ש ז"ל.

27. רש"ש מסכת בבא בתרא דף קיד עמוד ב
ל"י מאין פסיקא ליה דניחוש כ"כ שמא יולד לו בן וימות בלי זרע בחיי האם...ע"י לעיל (ר"ד קי"א) ברשב"ם דאם היה לה אח מותרת להנשא לשבט אחר ול"ח דילמא ימות בלי זרע ואכמ"ל:

ה. סיבת הבעל וסיבת הבן

28. עליות דרבינו יונה מסכת בבא בתרא דף קיב עמוד ב
וא"ת, מאי האי דקאמר תניא [בסבת הבן, כלומר אף בסבת הבן ומאי רבותא, והלא יותר יש חדוש במה שאנו מעמידין הכתוב בסיבת הבעל דילפינן מינה שהבעל] יורש את אשתו, דאלו כי מוקמינן קרא בסבת הבן, אין חדוש בדבר, שהרי כבר למדנו שהבן יורש את אמו מדכתיב מטות והרי אין [חזי לה] [חולק] בירושת הבן את אמו, אבל בירושת הבעל פליגי תנאי, דאיכא למ"ד דירושת הבעל דרבנן. ותו למה הוצרך התלמוד לומר תניא בסבת הבן תניא בסבת הבעל, דמשמע דנפקא לן מידי, לימא תניא, ותניא אידך...

29. חידושי הרמב"ן מסכת בבא בתרא דף קיב עמוד ב

יש גורסין כלשון הזה תניא בהסבת הבן תניא בהסבת הבעל תניא בהסבת הבן ולא תסוב נחלה ממטה למטה אחר בהסבת הבן וכו' כשהוא אומר ולא תסוב נחלה ממטה אל מטה הוי בהסבת הבן הכתוב מדבר. והך ברייתא אתיא כמאן דאמר בעל לא ירית וקראי בהסבת הבן, ותניא אידך איפכא ואתיא כמ"ד בהסבת הבעל הכתוב מדבר אבל בהסבת הבן לא קפיד רחמנא דירך אמו הוא...

30. שיטה מקובצת מסכת בבא בתרא דף קיב עמוד ב

וקשה לי תרי קראי בהסבת הבעל למה לי בשלמא כי מוקמינן לה בהסבת הבן מוקמינן לה בלאו יתירי כי היכי דלא גילה ירושת הבעל מהני קראי אבל כי מוקמת לה בהסבת הבעל אפילו הכי בן יורש אמו כדילפינן קל וחומר מבת אם כן למה לי תרי קראי בסבת הבעל ואין לומר לעבור עליו בשני לאוין בסבת הבעל דבשעת נישואין דמתרינן בה לא ידיע מאן ירית לה או בעל או בן וצריך עיון. תוספי הרא"ש ז"ל:

ו. ירושת ב' מטות ו"כבר הוסבה"

31. ר"י מיגאש מסכת בבא בתרא דף קיב עמוד א

אמר ליה רב פפא לאביי ממאי דילמא לעולם אימא לך בעל לא ירית וקראי בסיבת הבן כדאמרי ויאיר דובין ופנחס וכו' עד דאמר ליה אביי פי' הוסיף לו אביי קושיא אחרת על הני קראי גופייהו שלא מענין זה שהקשה עליו רב פפא ואמר לו בין למאן דאמר בסיבת הבן וכו' סוף סוף פי' אפי' לשתנשא בת זו לאחד ממשפחת מטה אביה כיון שאמה משבט אחד ואביה משבט אחד וכדכתי' מטות אפשר שתמו' אמה ותירש היא אותה ותמות היא וירש אותה בנה או בעלה ונעקרת נחלת שבט אמה משבטה לשבט אביה שהיא שבט בנה או בעלה ואם כן מה הועיל נישואיה לאחד ממשפחת מטה אביה והנה החשש שחשש הכתוב עדיין ישנו. ואמר ליה קושיא זו אינה דשאני התם שכבר הוסבה מעת שנשאת אמה לאביה ואין נשואי בתה עכשיו לאחד ממשפחת מטה בית אביה מחדשת הסבה והכתוב לא הקפיד אלא על הסבה שמתחדשת בנשואי זו הבת עכשיו. אמר ליה שכבר הוסבה לא אמרי' לפי שאפשר שתהא אמה עדיין בעולם ולא מתה אלא לאחר נישואי בתה שנמצאת ההסבה לא היתה אלא לאחר נישואי בתה בעת מיתתה ומקודם לכן לא היתה שם הסבה לפי שקיימת היתה ונכסיה בחזקתה היו עומדין ואין כאן לומר שכבר הוסבה.

אמר ליה רב יימר לרב אשי וכו'. פי' זו הקושי' עצמה שהקש' אביי לרב פפא הקשה אותה נמי רב יימר לרב אשי והשיב בה רב אשי תשובה אחרת ואמר ליה דמנסבין ליה לגברא דאבוה משבט' דאבוה ואמיה משבטא דאמה שנמצאת שנישואי בתה עכשיו לא חדשה הסיבה שקוד' הנישואין היתה נחלה זו ראויה לזו הבת שאביה משבט ראובן ואמה משבט שמעון ועכשיו לאחר נישואיה אם תמות וירש אותה בעלה הרי בעלה אביו משבט ראובן ואמו משבט שמעון. ואם תשאל תינח אם מתה בחיי בעלה וירשה בעלה אין בכך חידוש הסיבה שהרי בעלה אביו משבט אביה ואמו משבט אמה ואם מתה לאחר מיתת בעלה שבנה יורשה הרי יש כאן היסיבה שהרי בנה אביו ואמו משבט ראובן הן ונמצאת נחלה זו קודם נישואיה היתה ראוי לה שאביה משבט ראובן ואמה משבט שמעון ונעקרה נחלה זו לזה הבן שאביו ואמו משבט ראובן הן יש להשיב אם אביו כאמו דמי' וכיון שאם אביו משבט שמעון היא כמי שאמו משבט שמעון הוא חשוב.

32. חידושי הרמב"ן מסכת בבא בתרא דף קיב עמוד א

וללשון התוספות י"ל שלא הקפידה תורה אלא בהסבת בעל לפי שמשעה שנשאת נכסים בידו שהאשה ברשות בעלה והוא נמי יורש, אבל לבן ולאחין לא חששה תורה לפי שאין לה תקנה לזו הירשת שני מטות, ועוד דלאחר זמן היא באה להם

ז. ירושת הבן את אמו להנחיל לאחיו מן האב

33. רמב"ם הלכות נחלות פרק א הלכה יג

וכן אין הבן יורש את אמו בקבר כדי להנחיל לאחיו מאביו, כיצד מי שמת ואחר כך מתה אמו אין אומרי' הואיל ואילו היה הבן קיים היה קודם אף יורשין של בן קודמין ליורשיה של אשה זו ונמצאו אחיו מאביו יורשין את אמו של זה אחר מותו של זה, אלא זרע בנה הוא שיירשנה אם היה לו זרע ואם אין לו זרע תחזור ירושתה למשפחת בית אביה, אבל אם מתה האם תחלה ואחר כך מת הבן אפילו היה קטן בן יומו ולא כלו לו חדשיו הואיל וחיה אחר אמו שעה אחת ומת הרי זה נוטל את אמו ומנחיל הנחלה ליורשיו ממשפחת אביו.

34. השגת הראב"ד הלכות נחלות פרק א הלכה יג

אבל אם וכו'. א"א אינו כן אלא בכלו לו חדשיו דאי לא ידעי הוה ליה איהו ספק והאחין ודאין ואין ספק מוציא מידי ודאי עכ"ל.

35. חידושי ר' חיים הלוי הלכות תרומות פרק ח הלכה ד

אלא דעיקר הך מילתא שכתבנו בדעת הרמב"ם, דעובר איתיה בירושה וליתיה בזכית ממון, אכתי צריך בירור אם הוא זה דבר שיוכל להיות כלל, די"ל דלא שייכא זכות ירושה על הנכסים בלא זכית ממון, וא"כ אף על גב דמחמת עצם דין שם יורש היה צריך להיות דעובר יהא בר ירושה, ושם יורש ביה, אבל מ"מ כיון דעכ"פ אין לו זכית ממון, א"כ ממילא דלא שייכא גביה חלות ירושה שעל הנכסים, ונסתר כל מה שכתבנו בדעת הרמב"ם. אכן נראה, דהנה ברמב"ם פ"א מהל' נחלות הי"ג ז"ל וכן אין הבן יורש את אמו בקבר כדי להנחיל לאחיו מאביו וכו' אבל אם מתה האם תחלה ואח"כ מת הבן אפילו היה קטן בן יומיו ולא כלו לו חדשיו הואיל וחיה אחר אמו שעה אחת ומת הרי זה נוחל את אמו ומנחיל הנחלה ליורשיו ממשפחת אביו עכ"ל, והראב"ד שם חולק על זה וז"ל אינו כן אלא בכלו לו חדשיו עכ"ל, ויש לפרש השגה זו בשני אופנים, או דסובר דנפל אינו נוחל ואינו מנחיל, ומשום דלאו בכלל נפש הוא, ואינו בדין ירושה כלל, או דחולק רק על הא דנוחל בנכסי האם להנחיל לאחין מן האב, ואה"נ דגם לדעת הראב"ד אינו מופקע מעיקר דין ירושה ואיתיה בדין ירושת משמוש, ורק דלענין להסב נחלה מיורשי האם ליורשיו מן האב דבעינן לזה דתיקום הירושה ברשות הבן בעצמו, על זה הוא דחולק הראב"ד וס"ל דנפול לא קיימא הירושה ברשותו, וממילא דהדר דינו דאינו יורש את האם להנחיל לאחין מן האב, אכן נראה, דגם לדעת הרמב"ם דס"ל דנפל יורש, ובעת חיותו קיימא הירושה ברשותו, וכמו שכתב זה לשונו הואיל וחיה אחר אמו שעה אחת, ר"ל דעל כן נתקיימה הירושה ברשותו בעת חיותו, וגם הנפל חשוב כחי לזה, אבל מ"מ כל זה הוא לענין דין ירושה, אבל לענין דין ממון ודאי דגם לדעת הרמב"ם נפל אינו בכלל נפש, והוא כמת לכל דבריו, ואינו בר זכיה והויה של ממון, ומדקיימא הירושה ברשותו ומועלת להסב נחלה מיורשי האם ליורשיו מן האב, ש"מ דהרמב"ם ס"ל דיש חלות דין של ירושת הנכסים גם בלא זכית ממון, וגם זה שפיר מועיל לענין הסבת נחלה, כיון דעכ"פ דין ירושה שבנכסים נתקיימה ברשותו בעת חיותו, ע"כ ממילא דכשמת אח"כ יורשיו מן האב מיניה דידיה קירשו, ולית כאן הסבת נחלה. ולפי זה ניחא שפיר דעת הרמב"ם כמו שכתבנו, דעובר איתיה בדין ירושת הנכסים, ואינו בדין זכית ממון, כיון דכבר מצאנו כזאת דאיתא לירושה אף במי שאינו בר הויה וזכית נכסים, א"כ הכי נמי בעובר דכוותיה, ומיושבים היטב דברי הרמב"ם, וכמו שכתבנו.